

1.0 Innspill til Akademikerne til opptaksystemsutvalgets rapport:

1.1 Behov for reform

Systemet er overmodent for revisjon. Utvalgets leder formulerte det slik ved fremleggelsen av utredningen:

– I dag har vi et lappeteppes av tilleggspoeng og rangeringsmuligheter, der alder trumfer kompetanse. Dette fører til at mange bruker lang tid på å komme i gang med studiene og at poenggrensene har blitt kunstig høye. Det gir oss ikke bedre kandidater eller arbeidstagere og det har store samfunnsøkonomiske kostnader.

Det er en problembeskrivelse som Juristforbundet i hovedsak deler, *men med visse forbehold*. Juristforbundet viser til at dagens opptakssystem har vært utviklet og endret over lang tid og er fragmentert. Utvalgets modell tar sikte på at det ikke lenger skal være lønnsomt å vente med å starte utdanning eller bruke lang tid for å forbedre karakterer for å komme inn på studier med høye opptakskrav. Det er i utgangspunktet fordelaktig at ungdommer som ønsker det, kommer seg raskt ut i utdanning og ikke må gå på vent i flere år for å sanke opptakspoeng før de kan starte på et studium.

Hovedinnvendingen er imidlertid at dagens privatistordning i noen grad kan bidra til å utjevne forskjeller i samfunnet og gi den enkelte en ny sjanse til å nå målene sine. Å erstatte dette med en kvoteordning der 80% kommer inn på grunnlag av karakterer og 20% etter en opptaksprøve vil kunne skape stor konkurranse mellom dem som skal kunne ta denne prøven. I tillegg kan det argumenteres for at det vil skape et stort marked for private tilbydere som vil spesialisere seg på å tilby dyre kurstilbud til dem som er betalingsdyktige og vil forberede seg spisset på selve opptaksprøven.

Juristforbundet savner også en videre drøfting av utfordringene med et hovedsakelig karakterbasert system. Sosiale forskjeller går i arv. Man kommer lettere til gode karakterer hvis man har ressurser i ryggen. Barn av akademikere blir i større grad akademikere selv. Må man bidra til en trang familieøkonomi med jobbing, har et større ansvar i hjemmet enn normalt, bor trangt eller har helsemessige utfordringer vil mulighetene for gode karakterer bli lavere. Vi kan da få en svært homogen gruppe studenter (og senere yrkesutøvere) som har kommet lettere til gode karakterer, mens vi kanskje hadde nytt godt av leger, jurister og psykologer som ikke nødvendigvis har hatt en skolegang og oppvekst som gikk 100 % på skinner.

Juristforbundet har videre merket seg deler av kritikken som har kommet mot utvalgets forslag og som dreier seg om at utvalget ensidig fokuserer på elever som vil forbedre en 4-er eller 5-er. Flertallet som tar opp fag fikk karakteren 2 eller 3 ifølge tall fra Norsk Institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU). Tall fra SSB viser at tre av fire privatister tar fag de ikke har fra før, mens kun 23% tar privatisteksamen for å forbedre karakterene. Å ikke tillate elever å ta opp eksamen for å bedre karakterer vil kunne føre til

at flere vil ta et aktivt valg om å ikke gå opp til eksamen fordi de ikke føler seg forberedt. Dette vil kunne føre til at flere elever vil bruke lengre tid på å fullføre videregående, det motsatte av modellens hensikt. Mange som tar privatisteksamen for å forbedre karakter jobber ved siden av og dermed bidrar til økonomisk til samfunnet på tross av lang utdanningstid. Uten mulighet for å forbedre karakterer gjennom privatisteksamen vil karakterene satt på videregående bli svært definerende. Dette fordrer et fokus på rettferdig karaktergiving i videregående skole. Det er og sannsynlig at antallet klager på karakterer vil øke. Like fullt vil det være elever som av ulike årsaker ikke vil kunne ta eksamen, eller tar eksamen under, for eksempel sykdom, og derfor ikke får fullført videregående på lik linje med sine medelever. At ens voksne liv i svært stor grad blir definert av tre år på skole kan føre med seg psykisk påkjenning for unge.

Juristforbundet oppfatter beskrivelsene av de samlede samfunnsøkonomiske kostnadene som noe svakt utredet og begrunnet. Juristforbundet forutsetter at de samfunnsøkonomiske effektene av et eventuelt nytt opptakssystem utredes bredere og ikke så vidt snevert som det utvalget har lagt opp til. *Juristforbundet har i denne forbindelse spesielt merket seg innvendingene som har kommet fra for eksempel Teknas side.*

2.2 Opptak bør fortsatt hovedsakelig være karakterbasert

Juristforbundet mener at argumentene mot den foreslåtte opptaksmodellen ikke oppveier fordelene med å få et enklere opptakssystem som reduserer kunstig høye karakterkrav ved enkeltstudier. Samtidig mener Juristforbundet at Regjeringen i det videre arbeid bør utrede et system for forberedende år etter mønster fra Sverige, noe som falt utenfor utvalgets mandat. Det å ta opp fag for å øke karaktersnittet gjør en ikke nødvendigvis til en bedre student. Da kan forkurs være en bedre løsning. I tillegg viser Juristforbundet til at Fullføringsreformen (Meld.St.21(2020-2021) ble behandlet i Stortinget, jfr. Innst. 585 S (2020-2021) og er til gjennomføring. Denne åpner for at for at elever kan bruke lengre tid på videregående hvis det er bestemte forhold som tilsier det.

Juristforbundets utgangspunkt er at kompetansen som nye studenter har med seg må være på et nivå som gjør det mulig å gjennomføre og mestre studiene, og studentene bør være trygge på at de har gode nok faglige forutsetninger. Karakterer fra videregående skole ser ut til å være det mest betydningsfulle for om en student gjennomfører et studium eller ikke. Jussen er et teoritungt modningsfag og med store krav til arbeidsinnsats og selvstendighet. Universiteter og høyskoler skal ikke gjenta innhold fra opplæringen i videregående, men fortsette studentenes progresjon i utdanningsløpet.

Generell studiekompetanse fungerer derfor i utgangspunktet godt som opptaksgrunnlag. De fleste søkerne vil fortsatt oppnå generell studiekompetanse gjennom videregående opplæring. Når det er flere søkere til et studium enn det er studieplasser, er det sentralt å velge ut hvem som skal få tilbud om opptak på en mest mulig rettferdig, forståelig og effektiv måte. Det betyr at det må finnes et regelverk for hvordan og etter hvilke kriterier,

søkerne skal ordnes i en rekkefølge. Derfor vil opptaket til høyere utdanning i alle tilfelle hovedsakelig være *karakterbasert*. Og det er lite hensiktsmessig at det er opptaksreglene i seg selv som avgjør når det er riktig å starte i høyere utdanning.

2.3 Supplerende opptaksmuligheter- opptaksprøvekvote

Samtidig deler Juristforbundet utvalgets vurderinger av at dette bør suppleres med andre opptaksmuligheter noe. Utvalget forslår å innføre en *opptaksprøvekvote*, der opptaket skal være basert på resultatene fra en standardisert prøve. Denne veien inn i høyere utdanning skal være et alternativ for:

- *søkere som har generell studiekompetanse, men som ikke har karakterer fra videregående opplæring*
- *søkere som har fått unntak fra generell studiekompetanse*
- *søkere som har for lav poengsum til komme inn på studiet de ønsker*

Dette i motsetning til systemet i Danmark hvor man opererer med to kvoter: kvote 1 som er basert på karakterer fra videregående skole, og kvote 2 der søkere i tillegg blir vurdert etter andre kriterier. Studiestedet bestemmer kriteriene, og opptaksprøver, intervju eller relevant erfaring er eksempler på kriterier som kan være tellende. I USA er vurdering og rangering ofte basert på en rekke forhold: karakterer fra videregående opplæring, aktiviteter søkeren har gjort ved siden av skolen, essayer, intervjuer og standardiserte tester. Med ulike krav for hvert studiested.

Utvalgets forslag har sannsynligvis blitt utformet slik det har blitt fordi man i utgangspunktet ønsker å beholde et sentralisert opptakssystem. De korte drøftelsene av en mulig bredere vurdering av kandidatene enn en ren opptaksprøve innenfor 20 %-kvoten, bærer preg av dette. At tallet har blitt nettopp 20% fremstår om ikke tilfeldig, men til dels ubegrunnet. Det er grunn til å anta at 20 % kvoten kommer til å bli svært vanskelig å komme inn under. Rettsvitenskap ved eksempelvis UiO hadde høsten 2022 planlagt 224 studieplasser, men 1784 søkere hadde dette som førstevalg. Med andre ord 8 søkere pr. plass eller 1560 som ikke kom inn. Hvis en stor andel av disse 1560 skal konkurrere gjennom opptaksprøve på 45 mulige plasser sier det seg selv at dette i liten påvirker opptaket. Ved UiB var det planlagt 390 plasser, med 1727 søkere. Juristforbundet stiller spørsmål ved hvordan skal man klare å administrere dette og skille kandidatene fra hverandre.

Juristforbundet er derfor bekymret for at dette vil kunne føre til en inflasjon i opptaksprøvekvoten siden kvotestørrelsen er forholdsvis liten. Opptaksprøven skal ifølge utvalgets forslag være en standardisert prøve på tvers av alle studier. Selv om vi forstår hensikten bak det å standardisere opptaksprøven, likt mange land gjør i dag, er Juristforbundet usikker på om løsningen med standardiserte opptaksprøve gagnar profesjonsstudiene.

For studiene med de høyeste karakterkravene vil en kunne miste mange talenter som av ulike årsaker ikke får 6 i omtrent alle fag. Man kan falle utenfor av flere grunner, feks familiære årsaker, fysiske og psykiske helseutfordringer. Det er en utfordring for studiene at man i stor grad får en homogen gruppe med «skoleflinke» studenter med mye ressurser i bakhånd. Kompetanse til å stå i utfordringer, eller ha en mindre A4 bakgrunn vil i stor grad gjøre at en som yrkesutøver vil kunne stå på flere ben og gi et viktig perspektiv for leger, jurister, psykologer osv. Muligheten for opptaksprøver spesifisert for ulike studieretninger bør derfor utredes videre. Parallelt med å vurdere hvorvidt en bredere vurdering av kandidatene enn en ren opptaksprøve kan være et alternativ. En høyere kvote enn 20% bør også utredes videre og med en bredere tilnærming enn det utvalget i sin kortfattede rapport har hatt. Og ikke minst; Dersom man innfører opptaksprøve, vil dette også ha en økonomisk side. Finansieringen av rettsvitenskap er per i dag på et svært lavt nivå. Denne typen opptaksprøver må finansieres via særskilte bevilgninger og ikke salderes mot et studietilbud som fra før er underfinansiert og svekker rettsstaten fremover .

2.4 Spesielle kvoter

I dagens opptakssystem ligger det en mulighet for å bruke tilleggspoeng til det underrepresenterte kjønn, jf. opptaksforskriften § 7-9 og spesielle kvoter, jf. opptaksforskriften § 7-3 ved opptak til høyere utdanning. Dette må skje innenfor rammen av Grunnlovens § 98 og 109. Positiv forskjellsbehandling vil være tillatt etter Grunnloven dersom den ikke går lenger enn det som er saklig og forholdsmessig for å oppnå reell likestilling.

Nord-norsk kvoter, kvoter for samiske søkere og forsøksordningen med kvoter for personer med funksjonsnedsettelse er eksempler på dette. Det er i dag ikke spesielle kvoter for kjønn, men kjønns-poeng på enkelte studier. Juristforbundet støtter at man ikke viderefører bruken av kjønns-poeng. Kjønns-poeng er en individuell særbehandling, ikke en særbehandling av en gruppe.

2.4.1 Nærmere om kjønnskvotes

For Juristforbundet er det samtidig viktig å adressere at de oppståtte kjønnsforskjellene i utdanningssystemet, herunder juss, på sikt kan ha uheldige effekter. Samfunnet trenger både menn og kvinner i mange yrker. Derfor er det en samfunnsoppgave å sikre at det utdannes nok kandidater av begge kjønn i viktige profesjoner. Juristforbundet viser til at Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) har gjort en simulering for utvalget som viser at forslaget vil øke kvinneandelen på allerede kvinnedominerte, populære studier. Forklaringen er at karakterer får mer å si i opptaket, noe som favoriserer kvinnelige søkere på populære utdanninger med høyt karaktersnitt. To av tre jusstudenter er kvinner, også deres spesialisering påvirkes av kjønn. Det kan bidra til en ytterligere kjønnsdeling innen enkelte sektorer i arbeidslivet. En overvekt av menn begynner i private advokatfirmaer, mens offentlig sektor domineres av kvinner. Hvis domstolene og offentlig

forvaltning får en kraftig overvekt av kvinner, kan det på sikt by på demokratiske utfordringer. Både den dømmende og lovgivende makt er vesentlige maktorganer i vårt demokrati.

Juristforbundet registrerer at flertallet ikke ønsker å konkludere på en presis størrelse på en eventuell kjønnskvote, men mener andelen bør ligge et sted mellom 20 og 40 prosent. Dette ved at fakultetene ved de ulike lærestedene skal kunne søke om å innføre kjønnskvoter dersom de mener det er nødvendig. Med unntak for de situasjoner hvor karakterforskjellen i forhold til de ordinære kvoter er for store. Juristforbundet forutsetter at man utreder videre EUs kjønnslikestillingsdirektivs strenge vilkår for å forskjellsbehandle for å oppnå kjønnsbalanse. Forutsatt at det er rettslig mulig, mener Juristforbundet at de spesielle *kvotene i alle fall ikke bør ligge under 30%*. Det trengs et visst volum av begge kjønn for at det over tid blir en reell endring i arbeidslivet.

Avslutningsvis anmoder Juristforbundet Regjeringen om å koordinere det videre arbeid godt inn mot arbeidet knyttet til mansrollen som Kultur- og likestillingsdepartementet har initiert gjennom mansrolleutvalget og allerede eksisterende kunnskap som eksempelvis forefinnes i NOU 2019: 3 Nye sjanser – bedre læring — Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp. Tar man i langt større grad enn i dag hensyn til karakterene fra vgs. og ikke gis anledning til å ta opp fag og mister mulighet for tilleggspoeng for førstegangstjeneste e.l. vil de som blomstrer sent på videregående kunne skyves lengre bak i køen. Statistikk tilsier at dette i særlig grad vil gjelde gutter og allerede i dag er kjønnsbalansen skjev på de mest karakterkrevende studier. Skal et nytt opptakssystem innføres må en helhetlig reform bidra til at den ikke forsterker allerede eksisterende skjevheter. Enten det gjelder kjønn, sosial bakgrunn eller andre faktorer som skaper økte klasseskiller.